

ПЕРСОНАЛІЗМ ЯК УКРАЇНЬКА ДЕРЖАВНА ІДЕОЛОГІЯ

Володимир САБАДУХА

Copyright © 2013

Михайлу Гориню – присвячено

Постановка суспільної проблеми. Певна частина західних філософів та політологів (О. Лемберг, Р. Мекрайдіс та ін.) обґрунтовано стверджують, що не існує суспільств без ідеологій. Проте двадцятирічний досвід незалежної України “доводить”, що можуть бути держави, які існують без ідеологій. У процесі відновлення української державності в 1996 році у ст.15 Конституції України було записано: “Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов’язкова” [16, с. 79]. На жаль, ідеологія у народних мас донині асоціюється з тоталітарними режимами. Творці української Конституції допустили фундаментальну філософську помилку: тоталітарну політичну ідеологію ототожнили з державною, що з часом доволі переконливо довів український філософ і дисидент В. Лісовий [19, с. 78]. І. Белебеха, розвиваючи думку останнього, стверджує, що наявність державної ідеології є нагальною потребою людини й суспільства [3, с. 63]. Звідси очевидно, що відсутність чітко окресленої державної ідеології в Україні однозначно вказує на те, що її політична “еліта” діє навпомацки, сліпо, нівелюючи національні інтереси українського народу.

Відсутність чіткої державної ідеології, як не парадоксально, вигідна більшості високопосадовців усіх рівнів, тому що за загальними висновками дослідників вона об’єднує й спонукає людей до активної спільної діяльності. На сьогодні державні управлінці, політичні партії та їхні економічні спонсори просто бояться активності української нації, що може стати серйозною перешкодою проведенню антиукраїнської політики. Узагальнюючи ситуацію, що склалася з національною ідеологією, І. Белебеха зазначає, що обставини тиснуть так, що далі вже жити Україні без національної ідеології неможливо, оскільки це, практично, дорівнює злочину [3, с. 64]. Тому відсутність державної ідеології – це духовна причина де-

градації України, а відтак її розробка постає як нагальна проблема конструктивного українотворення.

Аналіз останніх досліджень. Проблема ідеології стала предметом пильної уваги філософів, політологів після публікації Ф. Фукуями “Кінець історії” (1989), який намагався довести, що ідеї лібералізму немає жодних життєздатних альтернатив [31, с. 134]. На противагу Фукуямі, британський історик Е. Гобсбаум ще в 1994 висловив думку, що ХХ століття закінчилося світовим безладом, а основні програмні ідеології виявилися розгубленими перед його злободенними проблемами [7, с. 501–503]. У 2007 році опублікована праця британського дослідника Дж. Шварцмантеля “Ідеологія і політика”, у якій констатовано, що для сучасного світу характерна взагалі відсутність ідеологій і будь-яких визначних ідей [34, с. 13]. (Для довідки зазначимо, що відсутність визначних ідей у Західному світі констатував ще в 60-х ХХ століття український ідеолог і політичний діяч Ярослав Стецько [29, с. 281].) Дослідник доводить, що однією з причин кризи класичних і некласичних ідеологій є орієнтація людини на самовизначення.

Проблемі державної ідеології в українській політичній філософії та політології приділяється, на жаль, недостатньо уваги. Одне з перших серйозних досліджень ідеологічної тематики здійснив В. Лісовий (1937–2012), який у 1997 році аргументував той факт, що ситуація, яка закріплена у ст. 15 Конституції України, у край небезпечна. Спираючись на західноєвропейську традицію, він стверджував, що ідеологія – сутнісний момент суспільного й державного буття, що об’єднує людей для плідної ковітальної діяльності [19, с. 56].

Певний поступ в осмисленні ролі та у призначенні ідеології в суспільстві становить колективна монографія Л. Губерського, В. Андрущенко, М. Михальченка “Культура. Ідеологія.

Особистість”, у якій вона розглядається як “духовна сутність держави” [9, с. 355]. Відсутність державної ідеології, на думку авторів, призвела до того, що еліта суспільства не здатна адекватно сприймати життя, а народ утратив ідеал [9, с. 358]. Звідси наявна потреба в ідеології сталого людського розвитку, яка прийнята провідними державами світу за світоглядно-гуманістичний орієнтир.

Прийняття ідеології сталого людського розвитку водночас вимагало орієнтації на європейські цінності й на чіткі критерії, які б дозволяли громадськості контролювати діяльність влади. Політичній еліті це було не вигідно. Як доводить подальший розвиток подій, український політикум не дослухався до рекомендацій відомих філософів. Аналізуючи причини гальмування реформ в Україні, автори зазначеної монографії ще у 2005 році висновують: “Реформи не втілюються через важливу причину: *немає нової ідеї*, яка підняла б і еліту, і народ” на конструктивну діяльність [9, с. 428].

Чинна влада спробувала покласти в основу державної ідеології *концепцію людиноцентризму*, але вона була відхилена. І тоді приходить час соціальним ініціативам Президента В. Януковича, а це не що інше як різновид *ідеології стабільності*. Остання вигідна чинній політичній еліті, адже надає їй змогу бути суб’єктом благодійної діяльності, тоді як сам народ залишається об’єктом, який не здатний до економічної, політичної, культурної та духовної самоорганізації. Ідеологія стабільності, з одного боку, допомагає стримувати активність української нації, а, з іншого – є недалекою в умовах динамічного розвитку світу, й відтак не відповідає ні потребам, ані можливостям цієї самобутньої нації.

Ф.М. Кирилюк у 2009 році дав ґрунтовний філософсько-методологічний аналіз класичних, некласичних, постмодерних політичних ідеологій, але зупиняється перед проблемою: яка ідеологія потрібна людству й Україні зокрема? [15]. Отож проблема державної ідеології залишилася нерозв’язаною. У 2011 виходить праця І.О. Белебехи “Світоглядні перлини Української національної ідеї”, у якій ідеологія розглядається як центральний елемент української національної ідеї [3, с. 64], а її ядро становлять “переконання, непохитна віра у себе, свою державу, країну, рідний край, у свою правду” [3, с. 63]. У процесі аналізу дослідник висновує, що двадцять років життя без державної ідеології спотворило українську

людину й спричинило втрату необмежених можливостей для її соціокультурного поступу [3, с. 63]. Сьогодні освіченій частині українства зрозуміло що існує нагальна потреба в державній ідеології, яка б консолідувала суспільство.

Підсумовуючи, зазначимо, що чинні ідеології орієнтують людину на зовнішню діяльність, на вдосконалення її матеріального становища і соціальної організації. Водночас вони не враховують внутрішні аспекти життєдіяльності української людності. Утім, у кожної людини є соціогенна насага бути в житті особистістю, досягти рівня самоактуалізації – душевного здоров’я і благополуччя.

Формування цілей розвідки. *Мета* – сформулювати філософські засади державної ідеології України, котра передбачає розв’язання таких завдань: по-перше, виявити філософські вади чинних ідеологій та з’ясувати методологічні основи ідеології нового типу; по-друге, проаналізувати розвиток ідей персоналізму в європейській та українській філософії; по-третє, довести, що ідеологія персоналізму синтезує найкращі надбання людської думки та суспільної практики.

Виклад основного матеріалу. Ідеології різняться залежно від того, яку цінність проголошено найважливішою. Найточніше філософську суть ліберальної та консервативної ідей і водночас їх обмеженість висловив К. Манхейм: лібералізм зосередив увагу на належному й майбутньому, а консерватизм – на сьогоденному бутті [21, с. 197]. У будь-якому разі класичні ідеології зорієнтовані на пріоритет матеріального над духовним і так чи інакше спричинили все більше зростання матеріальних потреб людини, що поставило людство перед антропологічно-глобальною катастрофою. За межами лібералізму й консерватизму залишилася особистість як системоутворювальний елемент суспільного життя. На наше переконання, носієм ідеології демократичного лібералізму була і є, як не парадоксально, посередня людина.

Некласичні ідеології (фашизм, релігійний фундаменталізм) містять у своїй основі певні світоглядні засади, що зорієнтовані переважно на неосвічену народну масу. Осмислюючи соціалістично-комуністичну ідеологію в контексті її порівняння з ліберальною й консервативною, К. Манхейм пише, що в останніх певною мірою був присутній духовний компонент, тоді як у соціалістичній “наявне уславлення того матеріального принципу, який сприй-

мався раніше лише як негативний гальмівний розв'язковий чинник” [21, с. 203]. Соціалісти й комуністи, використовуючи незадоволеність народних мас рівнем економічного життя, керуються у своїй ідеології матеріалістичним фактором, коли фактично відбувається відмова від “духовності” [21, с. 216]. І знову очевидно: закреслити пріоритет духовного над матеріальним могла лише посередня людина.

У контексті європейської філософської думки досліджував проблему ідеології й Д. Донцов. Причину кризи чинних ідеологій він убачав саме в пануванні матеріального: “Дух матеріалізму розтлів усе повсякдення нашого континенту, його життя й етичні та моральні ідеали, ідеали соціального співжиття, культури, релігії, особистої й громадської етики, ідеали політичні” [11, с. 539]. Ним також сформульована умова подолання кризи у сфері ідеології: відродження може здійснитися тільки тоді, коли відбудеться відновлення “традицій животворящого Духу, перед лицем якого впаде й розсипиться потвора матеріалізму” [11, с. 542].

Вочевидь чинні ідеології мають справу з великими групами людей. Утім, як зростання диференційованості суспільства, інформованості людини та її орієнтації на реалізацію екзистенційних потреб, вони не здатні задовольнити останні. Кризу класичних, некласичних і постмодерних ідеологій засвідчують латентні ознаки антрополого-глобальної катастрофи. Тому нова ідеологія має не лише розв’язувати сьогоденні проблеми, сприяти самовизначенню й самоактуалізації людини, а й змінити напрям подальшого її розвитку, сформулювати нові принципи її взаємовідносин зі світом.

Узагальнюючи ситуацію, що склалася у сфері ідеології, Дж. Шварцмантель висновує: людське суспільство взагалі стоїть перед потребою утворення нової ідеологічної картини світу [34, с. 37], звісно, загальнолюдського масштабу. І причиною тут є прагнення кожного самовизначитися, а точніше – досягнути рівня особистості [34, с. 38, 41]. Натомість проблема особистості залишилася поза увагою вищезазначених ідеологій. Чинні ідеології не здатні подолати парадигмальних суперечностей, що склалися в усіх сферах життєдіяльності сьогоденного суспільства й у найширшому форматі взаємодії людини з природою. Безперечно, що думка Дж. Шварцмантеля про те, що саме ідею особистості треба покласти в основу ідеологічної картини світу, є конструктивною, хоча й

потребує ґрунтовного теоретико-методологічного опрацювання. На наш погляд, *концепція чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил людини* [8; 26] узагальнює чинні теорії особистості й водночас створює умови для розробки новітньої ідеологічної картини світу.

Становлення ідей українського персоналізму відбувалося паралельно з розвитком персоналізму в Європі та Росії, передусім із творчістю німецького філософа М. Шелера, який стверджував, що особистість є центром духовної активності [35, с. 153, 160], французького філософа Е. Муньє [23] та М. Бердяєва, котрий чітко відокремлює зміст понять “індивід” та “особистість”. Індивід – це категорія натуралістична, а особистість – категорія духовна. “Особистості немає без роботи духу над духовним і тілесним складниками людини” [5, с. 126], без внутрішніх зусиль і боротьби за власне вдосконалення. Звідси – суперечливий характер буття особистості: “вона передбачає існування темного, пристрасного, ірраціонального першоджерела, схильність до сильних емоцій та афектів і водночас постійну перемогу над цим началом” [5, с. 127]. Життя особистості – це постійне подолання опору матерії, це самообмеження, аскетизм, боротьба з егоцентризмом, зліквідування спокус знеособленого животіння.

У філософії М. Бердяєва наявний ієрархічний підхід до розуміння сутності соціально-психологічних якостей людини, котрі можуть перебувати на одному з трьох рівнів розвитку, буденно утверджуючи рабський, посередній чи особистісний психотип. При цьому “боротьба за особистість є боротьба проти рабства, яке було природною потребою людини. Особа спочатку була рабом природи, потім держави, нації, класу, врешті, техніки й організованого суспільства. Але реалізація особистості – це щонайперше подолання всякого рабства й оволодіння всім” [5, с. 153]. Між рабським та особистісним рівнями життєреалізування людини знаходиться посередність із рівнем “посередньо-нормальної свідомості”, яка здійснює тиранію стосовно духу і свій примітив та моральну здеградованість приймає за норму. У ХХ столітті створюється тиранія цієї спримітивованої свідомості, межі якої ототожнюються із рамками людської природи взагалі [4, с. 37].

На жаль, ці висновки мислителя виявилися пророчими: посередньо-нормальна свідомість сьогодні заповонила сферу суспільного буття, абсолютизувала природні потреби людини, прий-

має їх за єдину реальність і за своєю суттю є запереченням Духу, а відтак “духовної людини, духовного світу, духовного досвіду. Це – міщанська свідомість цього світу з її унезалежненням і самозамилуванням, що відчувають себе господарем положення у сьогодні” [4, с. 37]. (Зауважимо, що ці роздуми М. Бердяєва суголосні баченню Х. Ортегою-і-Гассетом якостей людини маси.) При цьому ідея особистості сутнісно аристократична. Духовний аристократизм, на противагу соціальному, родовому, – це аристократизм моральних якостей, котрі напрацьовані власними зусиллями. Як не парадоксально, але демократизація суспільства дуже часто призводить до нівелювання людини, до зведення усіх до посереднього рівня [5, с. 133], тобто до знеособлення. Однак “це не християнський погляд. Кожна людина покликана стати особистістю, їй має бути надана така можливість...” [5, с. 134]. Але тому, що людина не вимоглива до себе, свого внутрішнього світу, вчинків, то вона закриває для себе шлях до повноцінного особистісного буття.

Досліджуючи діалектику рівності-нерівності, М. Бердяєв пише: “Всі люди рівні перед Богом та покликані до вічного життя у Царстві Божому. Цим ніскільки не заперечується глибока нерівність людей в обдаруваннях і якостях <...> Але рівність особистостей – це завжди рівність ієрархічна, рівність різномасштабна, тобто не рівних за своїми властивостями істот” [5, с. 134]. Звісно, онтологічна нерівність людей не повинна визначатися їхнім соціальним статусом, “це є спотворення істинної ієрархії”, котра має визначатися “їхніми реальними людськими якостями” [5, с. 134]. Вочевидь ці твердження М. Бердяєва джерелять із фундаментального висновку Г. Сковороди про рівну нерівність [28, с. 436–437]. Отож персоналістична філософія Бердяєва своїми витоками має українське узмістовлення, а він за духом філософування є одним із велетів української філософської думки.

Таким чином, особистість, хоч і є тотально усупільненою, все ж “залишається вищою цінністю у соціальному житті” [5, с. 140]. І далі: “Не особистість є частиною суспільства, а суспільство – частиною особистості” [5, с. 141], та й історія твориться там, де пріоритет належить особистості. Там, де визначальна роль належить посередній людині, все перетворюється на ніщо й суспільство деградує. Історія СРСР – яскравий тому приклад. Обожнення маси у вигляді “гегемонії пролетаріату”

врешті-решт привело Радянський Союз до розвалу. Натомість таїна людського буття полягає зовсім в іншому: “Саме в особистості, – пише М. Бердяєв, – зосереджена таїна буття, таїна творіння”, яка одночасно є вищою цінністю [5, с. 138].

Сьогодні соціальна та ідеологічна ситуації в Україні надзвичайно суперечливі. Маємо посттоталітарні обставини нерозуміння визначальної ролі духовного у життєдіяльності суспільства. Політична еліта не усвідомлює важливості чіткої прораціональної ідеології, що гальмує проведення економічних та соціальних реформ. “Без духовної єдності, хоча б більшості населення і хоча б з головних питань реформування, неможливо очікувати значних суспільних перетворень” [9, с. 425]. І більше того, спільна ідеологічна лінія на проведення реформ ще не означає утворення “нової монопольної ідеології” [9, с. 425]. Двадцять років незалежності вочевидь демонструють неспроможність укладеної посередньої людини до цілісного осмислення економічних, політичних, культурних, духовних проблем українського суспільства. Орієнтація на власну вигоду, лінійне мислення, нездатність працювати на інтерес нації доводить, що посередність, із якої складається чинна еліта, неспроможна вивести Україну на рубежі сталого соціально-економічного розвитку.

Проблеми, перед якими сьогодні опинилася українська нація, не можуть бути розв’язані в межах традиційних ідеологій, тому що вони вичерпали свій конструктивний потенціал – *потрібна нова ідеологія*. Свого часу П. Копнін (70-ті роки ХХ століття) сформулював фундаментальну вимогу щодо будь-якої нової ідеї: вона має ґрунтуватися на нових уявленнях про суб’єкт та об’єкт діяльності [17, с. 225]. Утім, чинні уявлення про людину як суб’єкта повсякдення продовжують ґрунтуватися на концепті “кожна людина – особистість”. Значений підхід себе вичерпав: із внутрішнього боку, людина опинилася у стані екзистенційного вакууму (В. Франкл), а із зовнішнього – в обіймах антрополого-глобальної катастрофи (М. Мамардашвілі). Для формування *персоналістичної ідеології* як нової ідеї (Дестью де Трасі) сьогодні є всі передумови. Нова ідеологічна картина потребує також нової методології. Серед усіх її різновидів для нашої проблеми найбільш підходить *вітакультурна методологія* А. Фурмана (за якої життєдіяльність людини розглядається як єдність життя

і культури, особистого й соціального, духовного й матеріального, ноуменального і феноменального [32]).

Конструктивний підхід до розуміння нової ідеологічної картини світу пропонує Дж. Шварцмантель. Ідеологія, на його переконання, має ґрунтуватися на нормативних ідеях і канонах, які “формують ідеал і покликані забезпечити масову підтримку цих ідей через “агітацію” та їхню користь” [34, с. 49]. Узагальнюючи висновки Дж. Шварцмантеля щодо пріоритетної ролі особистості в новітній ідеології, пропонуємо назвати її *ідеологією персоналізму*, яка має увібрати в себе найкращі надбання філософської думки й соціально-політичної практики. Водночас варто повернутись до української філософської традиції, у якій чітко простежено місію особистості в житті суспільства. Так, Д. Донцов (1921), досліджуючи духовні джерела української революції 1917–20 років, доходить таких висновків: по-перше, причиною поразки була відсутність національної ідеології (ідеалу) [14, с. 141], що викликало в українській інтелігенції “атрофію політичного інстинкту” [14, с. 230] й примусило дотримуватись москвофільської ідеології [14, с. 186]; по-друге, українська інтелігенція не зрозуміла, на який клас вона має спиратися у визвольних змаганнях [14, с. 199], тобто не змогла зорієнтуватись, хто має бути суб’єктом діяльності; по-третє, відповідальність за руйнацію держави несуть соціалістичні партії та їхня національна політика [14, с. 230]. Результатом цих прорахунків в ідеолого-політичній сфері стало те, що український народ був “запряжений до воза чужої державності” [14, с. 239].

У 1926 році у праці “Націоналізм” Д. Донцов вводить поняття “українська національна ідеологія” [13, с. 251] й формулює вимоги, які ця ідеологія має задовольняти: а) мусить “*зміцнювати волю нації до життя, до влади...*” [13, с. 364]; б) утверджувати прагнення до боротьби за інтереси нації, що не можливе без людини героїчного, романтичного типу [13, с. 365–366]; в) народжувати в народних масах дух романтики [13, с. 366–369], бажання віддавати себе ідеї, до якої не прив’язаний жодний особистий інтерес [13, с. 366]; г) бути *нетолерантною*” [13, с. 374], тобто об’єктивно заперечувати попередні ідеї; д) “*служити інтересам посту*” [13, с. 385]; е) стимулювати творчу діяльність нації на розбудову держави [13, с. 389]. Тому основний зміст української державної ідеології повинна стано-

вити “ідея великого цілого” (що в релігії зветься Церквою, в етиці – моральним законом, а в політиці – нацією, державою), яка має переважати над будь-якими формами приватного [13, с. 366]. Носієм такої ідеології, за Д. Донцовим, є героїчна людина, особистість, для якої інтерес цілого вище будь-якої особистої вигоди, а сукупно – провідна верства нації [11, с. 334–401].

У 1933 році професор Є. Онацький, посилаючись на християнську філософію щодо безкінечної вартості кожної людської душі, стверджує, що без розвитку особистості як індивідуальності не може постати українська нація [24, с. 30]. Д. Мирон (1940) пише, що особовість є системоутворювальним елементом національно-суспільного середовища [22, с. 191]. С. Бандера (1946), осмислюючи суть, зміст і процес українських визвольних змагань за єдину Соборну Україну, формулює нормативні ідеї, на котрих має ґрунтуватися українська державна ідеологія: гідність й пошанування людини, рівність і братерство всіх етносів у межах української держави, позитивна творча роль держави в організації вільного життя, пошанування різних форм громадськості, конструктивна ініціатива людини, віра у її шляхетні якості й суспільний інстинкт, гармонія духовного й матеріального в життєдіяльності людини та суспільства [1, с. 263–265].

Отже, українська державна ідеологія покликана цілісно охоплювати процес життєдіяльності окремих громадян, їх взаємостосунки з представниками інших етносів, конструктивну роль держави, віру у творчі можливості людини, її шляхетність на тлі гармонійного взаємодоповнення духовного і матеріального. У 1957 С. Бандера, узагальнюючи свої ідеї, зауважує: “У кожному ідеологічному чи політичному русі найважливішу ролю відіграють два основні його складники – ідея і людина” [2, с. 62]. І це закономірно, адже видатні ідеї породжують не менш видатних особистостей, творять психодуховний зміст народного руху, хоча й можуть залишатися порожніми гаслами, якщо не знайдуть своїх носіїв.

У 1957 році була опублікована праця українського філософа Ю. Вассіяна, у якій піддано критиці основи лібералізму як продукту механістично-атомістичного світогляду: людська “одиниця врошена в суспільність як у свій природний ґрунт і навпаки, суспільність народжує із себе цю одиницю як зосередження своїх життєвих сил. Взаємини між ними мають

характер внутрішнього споріднення...” [6, с. 12]. Та й спільнота можлива лише за умов, коли пріоритет належатиме особистостям, вона не зможе існувати там, де пріоритет належатиме посередностям [6, с. 38]. Водночас індивідуальність на рівні особистості – це сутність духовного світу і його абсолютна вартість [6, с. 40].

Найцілісніше ідеї персоналізму висвітлені у творчості Ярослава Стецька (1912–1986), який окреслює засади гуманного устрою українського суспільства, котрий відповідає духовним традиціям нації, що названий націоналізмом. “*Націоналізм – не тоталітаризм, не насилля над народом. Бо саме він – це свобода для народу, свобода для людини, одиниці, причому як назовні, так і всередині*” [29, с. 196]. Фактично далі мовиться про дві основні парадигми буття людини – особистісну й знеособлену (остання у ХХ столітті мала дві форми – ліберального капіталізму і тоталітарного соціалізму). Я. Стецько зрозумів обмеженість обох цих форм знеособленої парадигми буття й піддав їх об’єктивній критиці: “Лихом обох систем – соціалізму і ліберал-капіталізму – є те, що для широких народних мас, для поодинокі людини <...> закритий шлях до здобуття власності, яка в одній ситуації зосереджена в руках вузького кола, а в іншій – в анонімній, контрольованій монопартією, себто безконтрольній державній бюрократії” [29, с. 224]. Він заперечує лібералізм у господарстві як “культ безвідповідальності так званої “вільної гри сил”, тому що “господарство не є гра, а підстава для життя кожної людини...” [29, с. 230]. У цьому аналітичному розрізі недоліки капіталізму – не лише у приватній власності, а й у тому, що людину усунуто від сфери управління. “Саме це відсунення, а не приватна власність, – першопричина експлуатації, отож і причина зла, тим то участь у власності широких кіл на індивідуальній засаді усуває структурні хиби ліберал-капіталізму...” [29, с. 231]. І далі: “Українській душі чужий демоліберальний капіталізм, як і його антипод, а водночас і матеріалістичний спільник – комунізм” [29, с. 128].

Загалом у творчості Я. Стецька є підстави виокремити такі ознаки особистісної парадигми буття людини. *По-перше*, розбудова держави й суспільства може відбуватися лише шляхом підвищення ролі особистості у соціальному житті (“ми виголошуємо національно-суспільний “персоналізм”, себто наповнену національним

змістом людину”) [29, с. 230], а тому в центрі повсякденного буття слід поставити потреби самореалізації людини як особистості, а точніше – розвиток її сутнісних сил, котрий має стати метою діяльності суспільства й держави.

По-друге, головним є принцип пріоритетної ролі провідників (індивідів особистісного рівня розвитку здібностей) у суспільному житті, який, на жаль, до цього часу ще не став фактом громадської свідомості. “Коли ж еліта, тобто найкращі з усіх соціальних прошарків народу, характером слабне, коли вона невихована, сама не виховується і народу свого не виховує, приходить занепад нації, узалежнення від інших націй, що мають здорову еліту” [29, с. 17]. Дійсно, справжня еліта суспільства повинна складатися з особистостей, аристократів духу й чину, а не суб’єктної посередності. А це означає, що в Україні потрібно відродити Яфетову – особистісну – традицію [29, с. 126].

По-третє, важливість принципів змін у сфері економічних відносин: “Усі повинні бути однаково рівні й вільні на ділі, а не на папері”, “українська суспільність є безкласовою спільністю людей праці” [29, с. 149, 45]. Немає більше ані пролетарів, ані буржуазії – всі трудящі, а тому зникає класова боротьба. Цей світоглядний підхід дозволяє здолати суперечність між свободою та рівністю. Зрозуміло, хто має власність, той має більшу свободу до діяльності й хоче її мати ще більше. Ті, хто не володіють власністю, отримують менше свободи, а тому тягнуться до рівності. У підсумку потяг активної меншості до необмеженої свободи й пасивної більшості до рівності й призводить до класової боротьби. Момент істини у роздумах Я. Стецька полягає в тому, що всі стають власниками: одні – засобів виробництва, інші – процесу виробництва та прийняття рішень. Відтак усі є трудівниками, усім надається конституційне право бути власником, тобто робиться крок на зустріч рівності. Конкретна людина скористається цим правом лише за умов, якщо реалізує відповідні здібності. Водночас не обмежується свобода власників, а навпаки, рівень свободи як пізнаної необхідності зростає, адже до процесу державного управління долучається більше здібних фахівців, від чого зростає можливість прийняття кваліфікованіших, ефективніших рішень.

По-четверте, пропонується якісно новий шлях розв’язання проблеми етичних цінностей. У знеособленій парадигмі буття людини останні усунені з реального життя тотальним

потягом до матеріального та соціального успіху, тобто критерій цінності людини знаходиться за межами її сутності. Відтак цей критерій має знаходитися у самій людині, передусім у її ставленні до праці: “демократизм націоналізму виявляється в тому, що перед кожним громадянином він ставить *етичний постулат* і його консеквенцію – *постулат праці* як той імператив, від якого ніхто не сміє ухилитися. *Націоналізм підносить працю до рівня етичної засади*” [29, с. 123].

У такий спосіб Я. Стецько аргументує повну несумісність ідеологій націоналізму й комунізму. Праця в умовах соціалізму є примусом, тому що він не зумів підняти її до рівня морального імперативу. Стосовно праці в умовах націоналізму він зауважує: “Праця є мірилом суспільної й моральної вартості людини” [29, с. 229], яка залежить від її реального внеску в матеріальну та духовну скарбницю нації. Отож світоглядною основою ідеологічних поглядів Я. Стецька є персоналізм, а економічною – суспільна власність. Пропонована ним модель державної ідеології охоплює економічні (проблема власності), соціальні (проблема класової боротьби), політичні (проблема свободи й рівності), морально-етичні (праця як моральний принцип), світоглядні (пріоритет духовного над матеріальним) аспекти людського повсякдення. Однак ще й сьогодні нагальність персоналістичної ідеології не осмислюється українським політикумом, політологами, соціологами, психологами й навіть філософами як наріжна потреба національного суспільного буття.

Д. Донцов, підсумовуючи свої філософські роздуми щодо української державної ідеології (1957), критикує лібералізм, демократію та більшовизм, проникає в потаємні спонукання, котрі рухали більшовицькою ідеологією й навіть залишилися поза увагою К. Манхейма та інших дослідників. Він пише, що більшовики виступили проти закону “суспільної і всякої іншої ієрархії” [12, с. 57], але під цим гаслом розбудували свою потаємну ієрархію – партдержноменклатуру. Зважаючи на пріоритет духовного над матеріальним, критикує концепцію людиноцентризму та ідею прогресу й доводить, що в основі лібералізму та демократії лежить релігія так званого прогресу із її бажанням “знищити в людській душі ідею Бога” [12, с. 32]. Вбиваючи в людині особистісне начало, “вони стають цинізмом, дурисвітством й облудою” [12, с. 33], знищують

індивідуальність, всі ідеали, всіляку духовність, безкорисність, боротьбу за щось велике, честь, героїзм, висміюють це все, а натомість звеличують людину-хама, людину-гангстера, повію [12, с. 43], фатально принижуючи найкращих, вибраних, героїв, романтиків.

Відрядно, що ідеї персоналізму, органічної єдності особистості і національної спільноти животочать і в новітню добу української державності. Так, у 2002 році В. Табачковський, осмислюючи практику так званого “реального гуманізму” та засади комуністичної ідеології, зазначив, що соціалізм, “користуючись деякими гуманістичними гаслами марксизму, часто навіть формально звеличуючи людину, реально її зневажав” [30, с. 6]. І тут світоглядно-методологічною основою принизливого ставлення до людини був ідеологічний штамп пріоритету матеріального над духовним, що спричиняв ігнорування особистісного начала.

Сучасні українські гуманітарії продовжують розвивати ідеї персоналізму. Скажімо, розвиток українського суспільства М. Кубаєвський однозначно пов’язує з перемогою персоналізму, котра “конче потрібна українському буттю” [18, с. 159]. А. Фурман підносить проблему української національної ідеології до стратегії національної безпеки й зазначає, що українцям потрібні “*провідники-особистості*, котрі здатні повести за собою у справі українотворення народний загаль і нести повну відповідальність за її уреальнення” [33, с. 9].

Відсутність дієвої державної ідеології однозначно вказує на те, що сучасна інтелектуальна та політична еліти не зробили висновків із причини ідеологічної поразки української революції 1917–20 та Помаранчевої революції 2004–05 років. Під впливом “концепції людських відносин” відбувається конкретизація ідей людиноцентризму й з’являється ідеологія “сталого розвитку” (Е. Мейо, Д. Макгрегора та ін.). Остання передбачає, з одного боку, зростання ролі суб’єктивного фактору, з іншого – жорсткі вимоги до політичних лідерів і державних керівників, а з третього – наявність чітких гуманітарних критеріїв щодо оцінки рівня розвитку суспільства. Проте вона світоглядно дисонує уявленням сьогочасної української влади.

Отже, *ідеологія персоналізму* синтезує найкращі надбання лібералізму (демократичні цінності, виховання в людині потреби бути суб’єктом діяльності); консерватизму (пріоритетна орієнтація на духовні та моральні ціннос-

ті, укоріненість людини у життєповсякдення суспільства, групування членів партії не біля лідера, а навколо принципів політики, коли розбудова партії здійснюється на принципах національної користі). Вона являє собою не еклектичне поєднання найкращих положень різних філософій та ідеологій, а їх органічний синтез на засадах концепції чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил людини і пріоритету духовного над матеріальним [8]. Саме ця ідеологія здатна поєднати суперечливі інтенції людського буття: по-перше, потяг людини до вдосконалення й водночас потребу стабільності; по-друге, бажання свободи необмеженої діяльності й необхідність обмеження діянь людини та її потреб, що життєво важливо у ситуації наближення глобальної антропологічної катастрофи; по-третє, віру в людський розум й одночасне усвідомлення того, що людина нездатна досягнути складності власного буття, а тому варто дотримуватися особистісних традицій; по-четверте, орієнтацію на духовний розвиток і водночас істотне скорочення матеріальних витрат (ресурсів). До того ж державний і політичний діяч у своїй діяльності має спиратися як на закон, так і на благодать (моральність, звичаєвість).

Примітно й те, що ідеологія персоналізму долає попередні форми ідентичності. Сьогодні в суспільствах, у тому числі й українському, панує ідентичність споживача [34, с. 224], що нав'язана людиною посереднього рівня розвитку. Вона не відповідає ні зовнішнім, ані внутрішнім потребам людини, поставила людство на межу антропологічної катастрофи. Названа ідеологія породжує нову – особистісну – ідентичність, що ледь-ледь помітна у життєдіяльності людської спільноти.

Відродно, що українська ідентичність, сягаючи часів Трипільської культури, живочить багатоманіттю конструктивних ідей та філософем. Зокрема, ідеями Г. Сковороди спорідненої праці [28] і нерівної рівності: за духовним потенціалом люди не рівні, але всі повинні мати право займатися спорідненою працею й бути рівними у своїх соціально-політичних правах.

Мета ідеології персоналізму – створити матеріальні та духовні засади для реалізації соціогенної потреби людини бути особистістю, організувати найкращих представників усіх класів і верств на розбудову умов для розвитку кожного громадянина до рівня особистості. Дотепер традиційні ідеології були виключно інструментом розбудови зовнішніх умов життя

людини та механізмом маніпулювання свідомістю народних мас. Персоналізм – це ідеологія розвитку сутнісних сил людини, яка, з одного боку, увібрала у себе християнські цінності, передусім пріоритет духовного над матеріальним, а з іншого – узагальнила напрацювання людського інтелекту в новітній ідеології.

Ідеологія персоналізму – це також філософія гармонії у взаємовідносинах між різними суб'єктами соціально-політичної діяльності за умов пріоритету духовного над матеріальним, або світоглядна модель розбудови нового типу органічного суспільства [34, с. 304], універсальної гомогенної держави [36]. Ця ідеологія здатна накреслити нові виміри людського буття, а саме змінити характер взаємовідносин людини із владою (діалогова, аристократична демократія) [34, с. 43], людини з природою (філософія єдності людини зі Світом) [27]. Тому до концептуальних персонажів суспільного життя, виокремлених Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі (філософ, митець, науковець [10, с. 80–110]) треба додати історика, психолога, політика, учителя й соціального працівника.

Узагальнюючи вищезазначене стосовно проблем державної ідеології, сформулюємо засадничі принципи *ідеології персоналізму*:

1. Філософсько-світоглядною основою ідеології персоналізму є концепція чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил людини.

2. Пріоритет духовного над матеріальним вказує на визначальну роль особистості в усіх сферах життєдіяльності суспільства, щонайперше серед державних службовців і політичних лідерів.

3. Кожний громадянин має моральне та юридичне право бути не тільки суб'єктом діяльності, а й особистістю та індивідуальністю суспільного повсякдення.

4. Держава покликана створити умови, щоб право людини, громадських організацій та трудових колективів було зреалізоване на процес розробки і прийняття рішень в економічній, політичній, правовій, культурній та духовній сферах.

5. Повинен безперервно здійснюватися моральний контроль нації за діяльністю влади, що знайшло певне юридичне закріплення в Конституції й відповідних нормативних актах.

6. У суспільстві мають бути створені умови для реалізації потреби кожного і всіх у самоактуалізації, причому як особистісній, так і соціальній.

Практична сторона ідеології персоналізму – це “усунення від влади усіх злодіїв” [3, с.

64], тобто відсторонення від державного управління посередньої людини, яка за своїм психологічним та інтелектуальним потенціалом не здатна розв'язувати нагальні проблеми українотворення. Світовий досвід показує, що подолання хаосу в суспільстві завжди розпочинається з духовного й морального очищення. Тому названа ідеологія істотно піднімає вимоги до політиків, державних службовців усіх рівнів, до будь-якого громадянина. На жаль, сьогодні такі спеціалісти призначаються на посади без публічного обговорення їхніх інтелектуальних можливостей, світоглядних ресурсів, рівня розвитку національної свідомості і самосвідомості.

Ідеологія персоналізму – це цілісна система ідей, що охоплює економічну, соціальну, політичну, правову, моральну, культурну й духовну сфери ковітального буття людини у форматі суспільства та сприяє подоланню внутрішнього і зовнішнього хаосу. Наявність державної ідеології означає, що жодний клас не має права ставити свою вигоду вище інтересів нації. За своїм соціально-політичним змістом пропонується ідеологія є центристською, а за світоглядною орієнтацією – гуманістичною.

1. Бандера С. До засад нашої визвольної політики / С. Бандера // Український націоналізм: Антологія. Т 1. – 2-е вид. / упоряд. В. Рог. – К.: ФОП Стебеляк О. М., 2010. – С. 259–277.

2. Бандера С. Ідея і людина в ідеологічному русі / С. Бандера // Український націоналізм: Антологія. Т 2. – 2-е вид. / упоряд. В. Рог. – К.: ФОП Стебеляк О. М., 2010. – С. 59–69.

3. Белебеха І.О. Світоглядні перлини Української Національної Ідеї / І. О. Белебеха. – Харків, ФОП Здоровий Я. А., 2011. – 152 с.

4. Бердяев Н.А. Диалектика божественного и человеческого / Н. А. Бердяев. – М.: ООО АСТ; Харьков: Фолио, 2003. – 620 с.

5. Бердяев Н.А. Дух и реальность / Н. А. Бердяев. – М.: ООО АСТ; Харьков: Фолио, 2003. – 679 с.

6. Вассиан Ю. Одиниця й суспільність (суспільно-філософські нариси) / Ю. Вассиан. – Торонто, Золоті ворота, 1957. – 90 с.

7. Гобсбаум Е. Вік екстремізму. Коротка історія ХХ віку 1914–1991 / Е. Гобсбаум. – [з англ. перекл. О. Мокровольский]. – К.: Альтернативи, 2001. – 544 с.

8. Гречаний А.Ф. Философия способностей в контексте приоритета духовного над материальным / А. Ф. Гречаний, В. А. Сабадуха

Режим доступа: <http://ukr-way.com.ua/108-ukrayinsk-naukovc-pro-duhovne-ta-materialne.html>

9. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – [2-е вид.]. – К., Знання України, 2005. – 580 с.

10. Делёз Ж. Что такое философия? / Ж. Делёз, Ф. Гваттари. – М.: Ин-т экспериментальной социологии, СПб.: Алетейя, 1998. – 288 с.

11. Донцов Д. Дух нашої давнини / Д. Донцов // Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій; Дух нашої давнини. – К.: МАУП, 2005. – С. 137–559.

12. Донцов Д. За яку революцію / Д. Донцов. – Торонто: Лига визволення України, 1957. – 79 с.

13. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов // Донцов Д. Твори. – Львів, 2001. – Т.1.: Геополітичні та ідеологічні праці. – С. 243–416.

14. Донцов Д. Підстави нашої політики / Д. Донцов // Донцов Д. Твори. – Львів, 2001. – Т.1.: Геополітичні та ідеологічні праці. – С. 91–240.

15. Кирилюк Ф.М. Філософія політичної ідеології / Ф. М. Кирилюк. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.

16. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. – Харків: Право, К.: Ін Юре, 2003. – 808 с.

17. Копнин П.В. Гносеологические и логические основы науки / П. В. Копнин. – М.: Мысль, 1974. – 568 с.

18. Кубаєвський М.К. Національна ідея: історичні й методологічні засади осмислення: [монографія] / М.К. Кубаєвський. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 192 с.

19. Лісовий В. Культура – ідеологія – політика / В. Лісовий. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1997. – 352 с.

20. Маланюк Є. Ієрархія / Є. Маланюк // Український націоналізм: Антологія. Т 2. – 2-е вид. / упоряд. В. Рог. – К.: ФОП Стебеляк О. М., 2010. – С. 69–81.

21. Манхейм К. Идеология и утопия / К. Манхейм // Диагноз нашего времени: пер. с нем. и англ. – М.: Юрист, 1994. – С. 7–276.

22. Мирон Д. Ідея і Чин України / Д. Мирон // Український націоналізм: Антологія. Т 1. – 2-е вид. / упоряд. В. Рог. – К.: ФОП Стебеляк О. М., 2010. – С.169–199.

23. Мунье Э. Персонализм / Э. Мунье; пер. с фр. и примеч. И. С. Вдовина. – М.: Искусство, 1992. – 143 с.

24. Онацький Є. Націоналізм і індивідуалізм / Є. Онацький // Український націоналізм. Антологія. Т. 2 / упор. В. Рог. – К.: Українська Видавнича Спілка ім. Юрія Липи, 2011. – С. 19–32.

25. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики: пер. с англ. / В. Парсонс. – К.: Києво-Могилянська академія, 2006. – 549 с.

26. Сабадуха В.О. Українська національна ідея та концепція особистісного буття: [монографія] / В.О. Сабадуха. – 2-ге вид., випр. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. – 176 с.

27. Сабадуха В.О. Філософія єдності людини й світу (до діалогу з О. Єременко) / В. О. Сабадуха // Практична філософія. – 2011. – №4. – С. 38–46.

28. Скворода Г.С. Розмова, названа Алфавіт, або Буквар миру / Г. С. Скворода // Скворода Г. С. Твори у 2 т. – К., 2005. – Т.1. – С. 413–463.

29. Стецько Я. Українська визвольна концепція: Твори / Я. Стецько. – Львів: Видання організації українських націоналістів, 1987. – Т. I. – 528 с.

30. Табачковський В. Український персоналізм Володимира Шинкарука / В. Табачковський // Шин-

карук В. І. Вибрані твори: у 3-х т. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – Т. 3, ч. І. – С. 5–55.

31. Фукуяма Ф. Конец истории / Ф. Фукуяма // Вопросы философии. – 1990. – №3. – С. 134–148.

32. Фурман А.В. Идея професійного методологування: [монографія] / А. В. Фурман. – Ялта-Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 205 с.

33. Фурман А.В. Національна ідея – щит і меч українства / А. В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2012. – №3. – С. 6–11.

34. Шварцмантель Д. Идеология и политика / Дж. Шварцмантель: пер. с англ. – Харків: Гуманитарний центр, 2009. – 312 с.

35. Шелер М. Положение человека в космосе / М. Шелер // Шелер М. Избранные произведения: [пер. с нем]; [сост., науч. Ред., предисл. Денежкина А.А.; послесл. Л.А. Чухиной]. – М., 1994. – С. 129–194.

36. Штраус Л. Введение в политическую философию: пер. с англ. – М.: Логос; Праксис, 2000. – 364 с.

АНОТАЦІЯ

Сабадуха Володимир Олексійович.

Персоналізм як українська державна ідеологія.

У статті висвітлено проблему формування української державної ідеології. Доведено виснажливість чинних класичних, неklasичних та постмодерних ідеологій. На основі аналізу персоналістичних тенденцій в українській та європейській філософії здійснено філософське та теоретико-методологічне обґрунтування ідеології персоналізму. Запропоновано в основу української державної ідеології покласти ідеологію персоналізму. Сформульовано засадничі принципи ідеології персоналізму.

Ключові слова: Україна, пріоритет духовного над матеріальним, державна ідеологія, політичні ідеології, персоналізм, концепція сутнісних сил людини, самоозначення, самоактуалізація, особистісна парадигма буття людини, знеосіблена парадигма буття людини.

АННОТАЦИЯ

Сабадуха Владимир Алексеевич.

Персонализм как украинская государственная идеология.

В статье освещена проблема формирования украинской государственной идеологии. Доказана исчерпанность действующих классических, неклассических и постмодернистских идеологий. На основе анализа персоналистических тенденций в украинской и европейской философии осуществлено философское и теоретико-методологическое обоснование идеологии персонализму. Предложено в основу украинской государственной идеологии положить идеологию персонализма. Сформулированы основополагающие принципы идеологии персонализма.

Ключевые слова: Украина, приоритет духовного над материальным, государственная идеология, политические идеологии, персонализм, концепция сущностных сил человека, самоопределение, самоактуализация, личностная парадигма бытия человека, безличностная парадигма бытия человека.

ANNOTATION

Sabadukha Volodymyr.

Personalism as Ukrainian State Ideology.

The article is devoted to the problem of forming the Ukrainian state ideology. The exhaustiveness of modern classical, neo-classical and post-classical ideologies has been proved. On the basis of the analysis of personalistic trends in Ukrainian and European philosophy the philosophical and theoretic-methodological substantiation of the ideology of personalism has been completed. It has been proposed to put the theory of personalism into the basis of Ukrainian state ideology. The basis principles of the ideology of personalism have been formulated.

Key words: Ukraine, priority of spiritual over material, state ideology, political ideology, personalism, conception of essential forces of a human, self-definition, self-actualization, personal paradigm of human's being, impersonal paradigm of human's being.

Надійшла до редакції 4.02.2013.